

Coöperaties en Burgermacht

Hein Albeda

Een zorgonderneming en eigendom als burgermacht

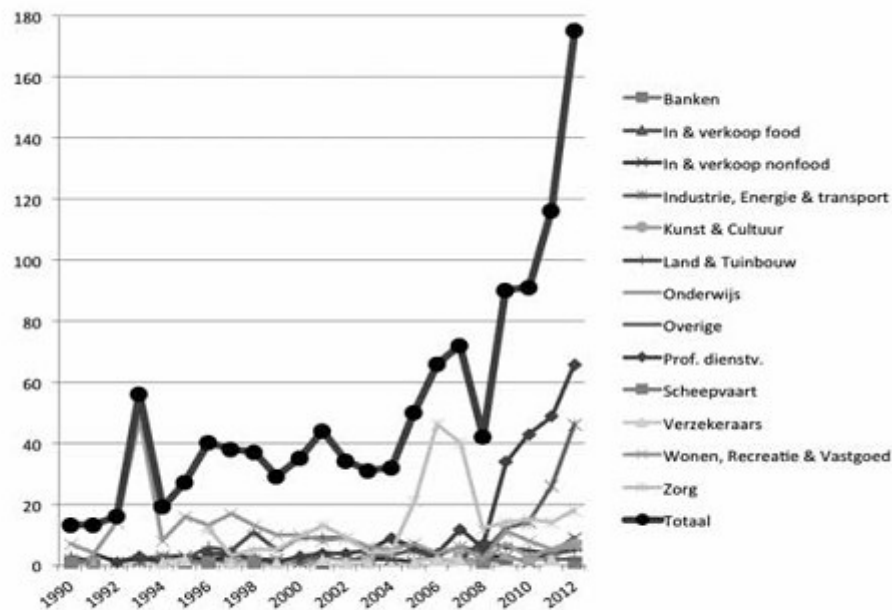
Twee jaar geleden werd ik als bewoner van de Kersentuin, een buurtje in Leidsche Rijn, benaderd door iemand die hielp met het opzetten van dergelijke coöperatieve ondernemingen. Hij zag *“dat mensen in hun wijken gaan starten met bv. het verenigen van mantelzorgers, opdat zij elkaar kunnen versterken, of dat zij aan de slag gaan met boodschappen, voedsel, of vervoer. Dat alles in de context van doorlopende en vergaande bezuinigingen op de zorg die zullen maken dat mensen veel meer voor zichzelf zullen moeten gaan zorgen. Door nu een rustige start te maken met eigen zorgonderneminkjes bereiden mensen zich daarop voor.”* Hadden wij belangstelling?

Het bleek dat er niemand belangstelling voor had. Toch was het niet vreemd juist de Kersentuin te benaderen. De Kersentuin is een buurtje met 100 woningen in Leidsche Rijn. De woningen zijn in collectief particulier opdrachtgeverschap gebouwd: de toekomstige bewoners stuurden de architect aan, bekeken welke voorzieningen er allemaal moesten komen vanuit de uitgangspunten van sociale en technische duurzaamheid. We beheren het groen, ook het openbare groen, we hebben schommels, een zandbak, picknicktafels en een vuurplaats. In de zomer is men veel buiten en wordt er samen gegeten en koffie gedronken. Om de twee maanden is er een culturele avond over van alles, de Passieavond: een bewoner die vertelt over de passie voor de Mattheuspassie, over tekenen, over kernwapens, zo divers als de bewoners. We hebben een soort buurthuis in eigen beheer.

Een buurman zei mij dat hij eigen initiatief wel bij ons als Kersentuin vond passen, maar een *onderneming* eigenlijk niet: dan worden we toch klanten? En is dit de beste reactie op de crisis en bezuinigingen?

Groei van coöperatieve ondernemingen

Mensen die denken dat de crisis en bezuiniging de aanjager is van de groei van coöperatieve ondernemingen vergissen zich en de mensen die denken dat ze dan klant worden ook. Daarvoor gaan we naar Tine de Moor die bekeek in welke perioden in de geschiedenis er ook groei was van coöperatieve bewegingen.

Figuur 1: Evolutie van het aantal nieuwe coöperaties per sector sinds 1990 en tot en met 2012¹²

Het oprichten van collectieven zit sterk in de lift. In haar oratie gaf Tine de Moor aan dat het aantal coöperaties de laatste tijd toeneemt. *“Van onderop ontstaan vandaag, met de inspanning van gewone burgers zoals u en ik, nieuwe samenwerkingsverbanden die noden op het vlak van energie, zorg, voeding, verzekering, infrastructuur, enzovoorts concreet willen aanpakken met de ambitie om dit langdurig te gaan doen”*¹

Het gaat om een manier van organiseren waarbij mensen concreet voordeel zien voor zichzelf en dat op een goede manier aanpakken en het gaat over eigendom. Coöperatieve vormen zijn daarom interessanter dan incidentele initiatieven. Zorgcoöperaties zijn daar slechts een klein onderdeel van. Het gaat ook om in- en verkoop van voeding, energie, professionele dienstverlening, van alles. En het gaat natuurlijk nog steeds om bescheiden aantallen: 180 nieuwe in 2012. Maar het is betekenisvol en, belangrijker, het is afwijkend van wat we in de jaren voor 1990 zagen en we zien het in heel Europa. De Moor verwijst naar eerdere perioden waarin coöperatieve ondernemingen snel groeiden.

Overigens is de vaart waarmee het groeit imposant, maar afgezet tegen het geheel van bewonersparticipatie is het werken in collectieven met eigen verantwoordelijkheid en risico nog bescheiden. Dat sommigen denken dat het al groot is, komt vermoedelijk doordat beleid, politiek en media er veel meer aandacht aan besteden dan voorheen². Deze aandacht kan wel de trend versterken. Nieuwe wetgeving maakt het voor bewoners makkelijker een wooncoöperatie op te richten. Veel woningcorporaties verwelkomen dit en sorteren er nu al op voor. Ook dat kan weer zorgen voor groei.

Uit onderzoek van De Moor blijkt dat privatiseringen de stimulans zijn geweest. De groei van collectieve initiatieven startte in de eerste jaren van de 21ste eeuw, ruim voor de crisis. *“Wel heeft de crisis het ongenoegen bij burgers ongetwijfeld verder aangescherpt en de ruimte geschapen voor alternatieve ideeën”*. In haar oratie verwijst ze naar de late middeleeuwen en het eind van de achttiende eeuw, begin negentiende eeuw. De late

¹ T. de Moor “Homo cooperans 2014 blz 6

² Peters, Van Stipdonk, Castenmiller Verkenning van lokale democratie in Nederland, decentraal bestuur 2014 blz 52

middeleeuwen fragmenteerde de feodale macht, de steden werden belangrijker en de handel bloeide op. Met de opbloeiende handel ontstond er onzekerheid voor ondernemers die in 'hun' gebied nieuwe toetreders zagen komen. Ook nu is er onzekerheid en is de traditionele macht (overheid) niet meer de vertrouwde partij

Zorgcoöperaties

Een van de voorbeelden die veel aandacht krijgen is Austerlitz zorgt. Eind 2012 werd deze coöperatie opgericht. De coöperatie heeft tot doel het voor de oudere inwoners van Austerlitz mogelijk te maken zo lang mogelijk zo zelfstandig mogelijk in het dorp te blijven wonen. De coöperatie organiseert de nodige steun, zorg en hulp voor ouderen en andere zorgbehoeftigen in het dorp. In een later stadium zal ook worden voorzien in de zorgbehoeften van gezinnen en jongeren. Inmiddels is 40% van de volwassen bewoners lid van Austerlitz Zorgt. In het Brabantse Elsendorp verlenen bewoners samen met professionals zorg aan ouderen. Het dorpsoverleg Elsendorp heeft hiervoor zelf verpleegkundigen aangenomen. De verpleegkundigen wonen gewoon in het dorp. Daardoor krijgen de ouderen hulp van een bekende uit de buurt. Het initiatief in Elsendorp heet een "zorgcoöperatie in oprichting". Bij Austerlitz was er onrust over de oude dag, in Elsendorp wisten de bewoners betere zorg te krijgen. Zorgcoöperaties worden dus niet alleen opgericht omdat mensen nu eenmaal meer voor zichzelf moeten zorgen, maar ook (en vooral?) omdat mensen betere, andere kwaliteit krijgen en zelf beslissingsmacht krijgen.

Energiecoöperaties

In Nederland waren in 2013 al meer dan driehonderd lokale en regionale energie coöperaties, waarmee de energiecoöperatie de snelst groeiende coöperatievorm is. Via een dergelijke coöperatie kopen leden gezamenlijk stroom of gas in via een windpark – of zonnepark in de buurt. Ook zijn er steeds meer Verenigingen van Eigenaren die zonnepanelen inkopen. Inmiddels gaat het om waarschijnlijk meer dan 500 initiatieven . Dat betekent niet dat op korte termijn de energiecoöperaties een groot deel van de energievoorziening regelen. Wat betreft de percentages opgewekte energie stelt het (nu) nog weinig voor, maar de groei en het feit dat burgers uit de pure consumentenrol stappen maakt deze coöperaties een succesvoorbeeld van alledaagse democratie.

Interessant is dat de energiecoöperaties duidelijk maken dat het zogenaamde "NIMBY" (Not In My Backyard)-verschijnsel ineens verandert. Want als een dorp plotseling geconfronteerd wordt met de komst van een windmolen, komt er snel verzet op. In zijn boek *Burgerkracht met Burgermacht*³ wijst Steven de Waal er op dat er een groot verschil is tussen dorpen waar een windmolen komt vanuit een initiatief van buiten en een dorp waar mensen zelf een windmolen plaatsen en beheren. In het laatste, neem het dorp Reduzum is de acceptatie veel groter. Het gaat dan niet om een object waar een ander subsidie voor krijgt en geld mee verdient, maar het gaat om "onze" molen. Hij stelt dan ook de interessante vraag of het NIMBY-effect misschien wel wordt uitgelokt door het gedrag van de overheid en bedrijven. Dit wordt onderbouwd door het onderzoek naar profijt en windmolens: het delen in de opbrengst van windmolens leidt *alleen* tot minder weerstand als deelname aan de planvorming ook goed gereld is⁴.

---

³ S. de Waal "Burgerkracht en burgermacht, Boom 2015 pg 108

⁴ A. Travaille "Beïnvloeding van regionale weerstand tegen aanleg van windmolens door het delen van profijt" UU en Rijkswaterstaat 2013

Maar ook andere achtergronden

Zoals gezegd zijn er ook coöperaties die vooral zakelijke dienstverlening bieden. Branchegenoten vormen inkoopcoöperaties om schaalgrootte te creëren waardoor ze lagere tarieven kunnen bedingen bij leveranciers. Of de coöperatieve vereniging DiMPACT, een vereniging van 34 gemeenten die hun bedrijfsvoering optimaliseren door gezamenlijk gebruik van een pallet van software-oplossingen.

En toegegeven, soms is het gewoon een fiscale oplossing: in de zakelijke dienstverlening (accountants, advocaten, consultants) zijn het afgelopen decennium veel maatschappen en vennootschappen omgezet in coöperaties. Het is gemakkelijker om in en uit een coöperatie te treden dan in en uit een maatschap. En de winst die een kantoor-NV uitkeert aan een vennoot-BV wordt belast, in tegenstelling tot de winst die een coöperatie uitkeert aan leden.

Actieve bijdrage van de mensen zelf

Er is een betekenisvolle groei van coöperatieve verenigingen die zijn opgericht om meer greep te krijgen op de vormgeving, prioriteiten en strategie van de onderneming. Dit is een duidelijke trendbreuk met het verleden. Natuurlijk zijn de meeste mensen gewoon klant van een energiebedrijf en een zorgverzekeraar (vaak overigens met een coöperatieve achtergrond). Het is ook niet zo dat echt iedereen in de nieuwe corporaties aan de besluitvorming mee doet. Maar het besef dat klagen over de overheid of het grote bedrijf niet voldoet groeit. Men neemt deel aan een coöperatie omdat men de mensen kent, kan ingrijpen als de coöperatie bestuurders krijgt die zichzelf een hoog inkomen geven of andere besluiten neemt waardoor de leden het gevoel krijgen dat de leiding los staat van de leden.

Mensen zijn niet meer alleen klant, maar worden mede-eigenaar en mede-producent.

Burgerkracht en eigendom

Er zijn coöperatieve organisaties die al veel langer bestaan en waarvan de coöperatieve achtergrond uit het zicht is verdwenen. Daar is nu weer groeiende aandacht voor.

De woningcorporaties zijn daarvan een voorbeeld. Met de vastgoedcrisis raakten diverse corporaties in problemen en ontdekte de maatschappij dat de corporaties door de verzelfstandiging geen duidelijke eigenaar meer hebben. Dat wreekt zich. Degene van wie de corporatie is, zal zich eerder zorgen maken als deze ontspoot en de taak verwaarloost. Nu is er een verandering zichtbaar. Corporaties kijken of huurders meer zelf willen doen in hun buurt. Ik noemde al de mogelijkheid van wooncoöperaties, waarvoor je een recht voor huurders zou kunnen formuleren. Een recht op "*carving out*": als huurders een complex zelf willen beheren krijgen ze het recht om dat te doen. De maatschappelijke achtergrond van woningcorporaties wordt zo versterkt.

Verzekeraar FBTO geeft mensen die bezwaren hebben tegen de beslissing van FBTO om bepaalde schade niet te vergoeden de mogelijkheid om hun geval voor te leggen aan een burgerforum op onderling.nl. Als 60% van de mensen vindt dat FBTO toch had moeten uitkeren, keert FBTO alsnog uit. De verzekeraar leert van de overwegingen die mensen inbrengen en wint meer vertrouwen van verzekerden. Zo wordt de verzekeraar weer een beetje van de mensen zelf zoals het oorspronkelijk was opgezet.

Je kan ook denken aan het recht van huurders om tegen een fusie te stemmen. Waarom zouden huurders niet recht krijgen op een correctief referendum bij vastgoedontwikkeling van corporatie? Zou worden de huurders wat uit de rol van klant gehaald en meer in de rol gebracht van mede-eigenaar. Dergelijke rechten zouden ook bij scholen mogelijk zijn.

Terug naar de Kersentuin en de alledaagse democratie in Leidsche Rijn.

Toch nog goed om even door te gaan op het voorbeeld van de Kersentuin. In de Kersentuin is al veel in eigendom van de bewoners. We hebben een eigen buurthuis en een eigen glasvezelnet. We zijn geen klanten maar mede-producenten. En die zorgcoöperatie? Binnenkort praten we met de buurt over sociale duurzaamheid. Wat verstaan we hier onder sociale duurzaamheid? Wat verwachten we en waar hopen we op? In de voorbereidende gesprekken kwam al de gedachte op dat we ook gezamenlijk zelf vorm zouden kunnen geven aan de zorg die we willen. Wat voor mix van zelf doen en professionele hulp willen we? En zo gaan we het zelf invullen. Misschien komt die zorgcoöperatie er toch? In elk geval nemen we ook in het zorgen voor elkaar weer zelf de regie. De menselijke maat is beslissend voor de vraag hoe snel we wat zullen doen. Duidelijk is dat we in het denken hierover niet alleen staan.

Zo ligt een mooie toekomst in het verschiet.